

Съдържание

Омнибус като калейдоскоп.....	7
<i>Евгения Иванова</i>	
ЛАТИНСКИЯТ МОСТ	17
САРАЕВСКИЯТ АТЕНТАТ.....	31
Заговорът	33
Черната ръка	34
Краткият живот и тъжният край на Гаврило Принцип	43
Случаят Артамонов.....	49
Мълчанието на Иво Андрич.....	59
Сцената	69
Петият куршум.....	70
Среща със смъртта	77
Двата такта	85

Съдържание

Омнибус като калейдоскоп.....	7
<i>Евгения Иванова</i>	
ЛАТИНСКИЯТ МОСТ	17
САРАЕВСКИЯТ АТЕНТАТ.....	31
Заговорът	33
Черната ръка	34
Краткият живот и тъжният край на Гаврило Принцип	43
Случаят Артамонов.....	49
Мълчанието на Иво Андрич.....	59
Сцената	69
Петият куршум.....	70
Среща със смъртта	77
Двата такта	85

Древната болест	89
Императорската кръв	94
СЪВЕТЪТ	101
ХАГАДА	115
Карнавалът на прокълнатите.....	116
Тримата пазители на Книгата.....	128
В коридорите на Гестапо	140
Голи оток	150
ПРИЛОЖЕНИЕ	157
Жената змия.....	158
Първата световна война.....	169
Първата смърт на войника Барбарич.....	180
Седемте знака на Лазар	184
История за цитруси.....	188
Ръката на дявола във всяко нещо	195

Омнибус като калейдоскоп

Докладът на третата (и засега – последна) Международна комисия за Балканите от 2004 г. завършва с твърде смелата прогноза, че „2014 е годината и Сараево е мястото, където ЕС с гордост ще обяви настъпването на Европейския век“. До 2014 г. – смята Комисията – всички балкански държави ще са част от Европа. Затова именно в Сараево и именно на стогодишнината от фаталния изстрел, сигнализираше Първата световна война и появата на понятието „балканизация“, Европа ще чества своя триумф.

Засега триумфът в Сараево се отлага – заедно с „Европейския век“, който още не е заместил „балканизацията“. Засега Сараево има само своя „Омнибус“, който ще излезе на български сто и една години след онзи изстрел, превърнал ни в „буре с барут“ и „черна дупка“. Именно въпросният изстрел (всъщност – пет изстрела) е в центъра на романа – център, около който се заплита (разплита?) приличната на фееричен карнавал „истинска история“ с истински участници: герои и мъченици, палачи и жертви, дори един мост и едно кметство.

„По природата си всеки роман е истински“ – смята авторът Велибор Чолич. Дори е напълно възможно един човек да умира по няколко пъти. Възможно е, също така, човекът да бъде нечий дядо по майчина линия...

Мисля си, че по-точното заглавие щеше да бъде „Калейдоскоп Сараево“. Защото персонажите се

вяват и изчезват с калейдоскопична бързина и неочакваност, като понякога се докосват, друг път се разминават, а после изникват – ухилени – от Нищото, за да ни припомнят, че вече ги познаваме.

Бихме могли да очакваме, че главната картинка в калейдоскопа ще бъдат имперските трупове – престононаследникът на застаряващата Хабсбургска монархия Франц Фердинанд и съпругата му София. Вместо това виждаме само абстрактни петна кръв по мундира на ерцхерцога, а София умира в два такта.

По-обширно пространство в калейдоскопа заемат леко прегърбените рамене (сякаш непрекъснато върви под дъжда) на сръбският полковник с кодово име Апис, който не присъства на атентата, но го вдъхновява от Белград. Полковникът, осъществил не едно убийство, живее в своята мечта и мечтае живота си.

Друг един вдъхновител – руският военен аташе Артамонов – също не присъства. Малко след изстрела в Сараево той вече е човек извън обществото, който общува с останките от спомените си и понякога обърква художника Реноар със стареца Распутин...

Присъства, разбира се, човекът с пистолета – „нежният мечтател“, „черният ангел“ Гаврило Принцип, който може да пише и с двете ръце – с лявата на кирилица, с дясната на латиница. Когато сънува, записва сънищата си. Авторът е забравил да посочи коя азбука използва в този случай.

Над цялата компания витае образът на Иво Андрич – също част от конспирацията. Нещо ценно

и детинско е напуснало очите му, освобождавайки място на мрака.

Картинките на по-малко знаменитите герои (или жертви?) заемат повече място в калейдоскопа. Например – равинът Барух Абрамович, получил петия куршум и умрял в безредие, чиято любима игра е училището за ангели.

Или – кюрето Иван Латиневич, временно спасен от страха в бездната на „свещената болест“ епилепсия.

И – ходжата Илдан Диздаревич, започнал игра на криеница с целия свят.

Наследниците им – равинът Коен и имамът Коркут, служители на различни богове и близки приятели – обемат големи пространства в калейдоскопа. Равинът, който никога не пътувал, защото „мъдрият човек чака там, където се е родил, светът да дойде при него“, загинал в следващата война, в дочакалото света Сараево и бил обявен за праведник. А имамът запазил свещената книга на евреите, заради която приятелят му бил убит.

Най-пространната картинка е образът на Никола Барбарич – дядо на автора по майчина линия, наричан „боснеския Мюнхаузен“ – дете чудо с бръчка във форма на сърце.

Всъщност картинките с Барбарич са множество и едва стигат да опознаем всичките му прежеждия – четири женитби, две войни и две смърти, последвани от възкресения.

От първата му жена (змия) го излекувала баба Яга – вещица с неясен, вероятно български произ-

ход, защото се молела на всички божества, произли-
защи от „Веда Словена“.

За първи път го разстреляли през Първата све-
товна война. Възкръснал още в моргата. През Вто-
рата бил арестуван, защото приличал на Тито, и убит
от един немски фелдфебел. За второто възкресение
чакал цели 40 години...

Калейдоскопът ни показва и емблематични места
в Сараево. Те не са джамиите, черквите (православ-
ни и католически) или синагогата, които сме свикна-
ли да виждаме на всички реклами за толерантност по
Балканите. Емблематичните места на Чолич са мос-
тът, който свързва християнския и мюсюлманския
квартал, и Съветът – символът на властта.

Мостът, който носи различни имена в различните
времена (едно от тях е дори „Гаврило Принцип“), е
също познато клише за описване на Балканите. Има-
ме го и в името на град Мостар, и в Моста на Андрич
– нобелиста с мрак в очите. Мостът на Чолич обаче
е „сянка, която се жени за водата“. Калейдоскопът ни
показва картинките на неговите строители: благо-
родния Хюсеин, докоснат от дявола, Али Авни бей,
който обича коня повече от жените си, но го жертва
заради строежа, майстор Албанус, загалил камъка
като любовница.

Съветът – първоначално кметство, после щаб на
Гестапо, след това библиотека и накрая мрежа от ске-
лета, като паяжината на огромен, луд и пиян паяк – е
смесица между изкуството и познанието на две им-
перии, която се превръща в кошмар. Въпреки огром-

ните си прозорци, градежът прилича на кладенец. Заради това архитектът му Александър Витек (със сърце в облаците и с дървени фигурки в главата) е арестуван.

Главно действащо лице в Съвета (по времето на Гестапо) е капитан Ернст Розенбаум, който се опива с кръвта на поетите. Освен че носи копринени чорапи и сутиен, капитанът съчинява книга за атентата, където описва „варварското убийство на Франц Фердинанд и пролятата арийска кръв върху балканската земя“.

В калейдоскопа липсва само Хитлер, който обяснявал нахлуването на Вермахта в Югославия с все същия атентат... Всъщност – не липсва, защото символната сграда на властта в Сараево е декорирана с портретите му.

Докато четях романа, понякога ми се струваше, че авторът симпатизира на атентаторите. Не на вдъхновителите, а на слаботелесните студенти от „Млада Босна“, хвърлили бомбите и куршумите в името на неясен идеал. Ако е така, съм склонна да му простя – заради прекрасния феерично-калейдоскопичен, иронично-абсурдистки маниер, с който описва и героите, и мъчениците, и палачите, и жертвите – заради маниера, твърде напомнящ любимия ми съчинител на „истински истории“ Милорад Павич.

През този юни в Сараево не обявиха „настъпването на Европейския век“. Наистина, властта покани Виенската филхармония да изнесе концерт – „като символично начало на нов век на мир – на мястото,

където е започнал старият век на войни и страшния конфликт, довел до гибелта на над 16 млн. души“ (така пишеше в един репортаж). Босненските сърби обаче честваха годишнината по своему: откриха в Източно Сараево паметник на „нежният мечтател“, на „черният ангел“ Гаврило Принцип, пред чийто портрет хората се кръстеха, като го целуват... Пак в сръбското Източно Сараево, където дори прогнозата за времето е отделна, има „Принципов парк“, а в Пале – не състоялата се столица на Радован Караджич – една от главните улици носи името на атентатора.

А в честванията, замислени като общи, трябвало да участва емблематичното място на Чолич – Съветът. Само че властта в Сараево му окачила табелка, в която се говори за „сръбските злодеи“. Такива табелки има навсякъде в столицата – на не толкова емблематични места като бирената фабрика например. За Съвета обаче сърбите се обидили. И „паяжината на огромния, луд и пиян паяк“ си остана встрани от тържествата...

Мисля си дали – когато „Европейският век“ найсетне настъпи и в Босна – няма да започнем да си спомняме с носталгия за феерично-калейдоскопичните, иронично-абсурдистки фантазии на „балканизацията“...

Евгения Иванова

28 юни 2014 г., Видовден

Текстът, който следва, е романизирано произведение с исторически действащи лица. Не е интерпретация на историята, а още по-малко научен анализ – само роман, мислен и започнат като кинематографичен омнибус, като пет глави от една история.

Централната част от нашата хроника е посветена на последния ден и смъртта на Франц Фердинанд и на съпругата му София при прословутия атентат от 28 юни 1914 г., който ще предизвика Първата световна война и падането на три империи – Османската, Австро-унгарската и Руската. По-нататък нашият *роман-омнибус* ще се занимава с изграждането и разрушаването на един мост; със сънищата на равина Барух Абрамович; с живота и смъртта на една библиотека; духовните предели на южните славяни; с учудващата съдба на една илюстрирана книга и големите уши на капитан от *Geheime Staatspolizei*¹. В приложението проследихме лудите перипетии по време на войната от

¹ Гестапо (нем.). Действието в книгата се развива през различни исторически периоди. Както читателят ще види по-нататък, част от повествованието е свързана с Втората световна война. (Бележките под линия са на преводача. Единствената бележка на автора е изрично посочена.)

1914–1918 г. на австрийския войник на име Никола Барбарич – мой дядо по майчина линия, познат също като босненския барон Мюнхаузен.

На места може да забележим намесата на романизирането, поезията и сънищата в истинската история.

По-голямата част от цитатите в тази книга са измислени. Други може да са били истински, но бяха преработени за нуждите на разказа. Любопитният читател може да открие в текста няколко арабски поговорки и думи, приписвани на Волтер, Хорхе Луис Борхес, Граучо Маркс, Станислав Йежи Лец, Иво Андрич, Райнер Мария Рилке, Ернст Юнгер, Имре Кертес, Уикипедия, Йохан Волфганг фон Гьоте, Мишел Одиар, Емил-Мишел Чоран...

Това е само измислица. Исках да я наложя като истинска история, защото по природата си всеки роман е истински. „Романистът – казва Милан Кундера – не дължи отчет никому, освен на Сервантес.“

*ЧОВЕШКИЯТ РОД НЕ МОЖЕ ДА ЖИВЕЕ
БЕЗ ГЕРОИ, БЕЗ МЪЧЕНИЦИ, БЕЗ СВЕТЦИ.*

ЕРНЕСТО САБАТО

ЛАТИНСКИЯТ МОСТ

*За последователното изграждане и
събаряне на един мост ▶ Астрономията
и математиците ▶ Ангелът вестител
▶ Али Айни Бей и неговото дарение ▶
Майсторът Албанус и адриатическите
му балади, както и за различните
възгледи на християните и мюсюлманите
за един потоп*

Първият мост, съграден на това място и отбелязан в инвентарната книга на босненския санджак от 1541 г. под наименованието Мост на козите, бил дървен. Бил построен от някой си Хюсеин Карадагли, син на Сирмерд, художник и занаятчия, по професия седлар. В Сараево го наричали Хюсеин сарача или Хюсеин вдовеца, или пък просто чичо Хюсо. Обработвайки кожата като да е коприна, бил известен с майсторлъка си. В магазина му се намирали ботуши и седла, женски жилетки, военни камшици, а също така няколко книги, подвързани с облагородена кожа: издание на арабски на Свещената книга, преработен ръкопис на Ибн Сина, наречен Авицена, персийски философ, мистик и лекар, както и двадесет и четири учебника по математика. В задната част на дюкяна майстор Хюсеин криел също няколко книги на латински: животът на свети Франциск от Асизи, пълните произведения на Августин от Хипон, наречен Августин Пустинника, и сборник с еротични поеми, в който се възхвалявали виното, момчетата и кръвта на девиците. Понякога късно следобед между две молитви Хюсеин изваждал учебник по геометрия, с чиято помощ и с перо в ръка определял земните следи на Божественото присъствие. Като

голям пътешественик, мъдрец и песимист Хюсеин прекарвал цели нощи в писане на дълги писма до самия себе си. После ги късал и изгарял, като при ритуал, върху пламъците на вощеницата.

„Което е отминало, изчезва – казваше си Хюсеин, натъжен от пепелта, – а на което се надяваш – го няма; настоящето обаче ти принадлежи. Светът е такъв, какъвто е. Черна мравка върху черен камък – в черната нощ. Господ я вижда. Ето отговорът: човек трябва да работи с дървото и камъка, а не с кожата или коприната, а още по-малко с хартията и мастилото.“

* * *

Хюсеин Карадагли говореше свободно четири езика: турски, арменски, гръцки и босански. Веднъж годишно тръгваше за Истанбул, градът на царете, за да пие вода от Босфора и да наблюдава раждането и смъртта на звездите по небосвода. Преди да построи своя мост поради неясни причини, свързани с проиграни на комар пари, Хюсеин сарачът тръгнал на пътешествие из три латински страни. От Франция си бе донесъл красива кутия за подправки от кедрово дърво, от Испания – сабя, а от Неапол – странна кожна болест. Беше рядък вид херпес, който рисуваше причудливи цветя на злото върху лицето му. Целувката на дявола, защото според мълавата благородният Хюсеин трябвало „да вземе нещо от ръката на невярна жена“.

Откак си бе отишла жена му, Хюсеин сарачът живееше в къщата си сам, заобиколен от котки. По време на последното си пътуване до т.нар. Западна Европа, посещавайки прочутата библиотека на Барселона, бе открил книгата „За странстването на душите, поглед на астронома върху пътя на звездите“. Авторът бе грък, но както видяхме, нашият Хюсеин знаеше да пише и чете по европейски – от ляво надясно. Връщайки се в Сараево бе разбрал, че можеш да прерисуваш целия Млечен път само взирайки се в очите на котка.

– И после: който не храни котката – казваше той, – храни плъха.

По това време Хюсеин вече беше слаб като вейка и страдаше от жълтеница. Но най-сетне можеше да различава сянката от светлината и да отличава същността на нещата от тяхната привидност. По време на престоя си в Неапол се бе срещнал със случайността и нейната метафора – играта на зарове, *микрокосмоса* и ръката на Дявола във всяко нещо. До края на живота си Хюсеин сарачът прекарваше нощите в хвърляне на зарове, предизвиквайки съдбата с натрапчива страст; неща, за каквито човек с ума си дори и не помисля.

– Само интелигентният човек може да си позволи да прави глупости – защитаваше се Хюсеин пред своите приятели, – а само възпитаният мъж – вулгарности. Лудите са винаги интелигентни, а простаците – доста учтиви.

* * *

Мостът на козите бил построен за девет седмици, като използвали дъб, а за подпорните стълбове – черен бор. За накрая босненските работници взели сърцевината на плачещи върби, защото такава било желанието на благородния Хюсеин, чийто земен път бил на свършване.

Преди да умре, в навечерието на новата 1549 г., Хюсеин наредил да гравират върху надгробната му плоча трите разрешени думи за цар: хан, хакан и султан.

В деня на смъртта си Хюсеин си обръснал брадата и така разкрил ужасна роза върху дясната си буза. Кожата и черния му дроб били поразени, но очите и душата си останали момчешки. Обул военния си панталон, облякъл червена риза от сурова коприна, сложил на главата си бродиран със сребро фес и няколко капки ароматна есенция зад ушите. Изпил чаша от прочутия сараевски шербет, приготвен от прясна вода с дъх на малини, а после си легнал на леглото.

В очакване на архангела Джебраил, онзи, който ни освобождава преди пътуването, Хюсеин Карадагли се замислил за малко за жените. За онази, която бе видял само веднъж, в Неапол, странната Аузилия, която му беше сервирала вино и за нейните ръце, по-бели от шията на лебед. За една друга жена, католичка, без име, само тяло, ханш и няколко капки мед, поставени върху пъпа ѝ, един-

ствено гърди, които му бяха предложили краткото опиянение от плътта. И за тъжната Йесим, неговата съпруга, покосена от студа, туберкулозата и непрестанната босненска зима. Бедната Йесим с тяло на дете, което не приемаше семето на съпруга си.

После благородният Хюсеин забелязал студена светлина и абстрактна форма, красива и едновременно с това ужасяваща, защото на човек не е позволено, докато е жив, да вижда всемогъщия Бог и неговите воини другояче. Мъжът усетил енергия, пред лицето му се изправяло създание, облечено в тъмносиня копринена роба, което носело кристална купа. Светлината се поколебала, преди да приеме образа на Джебраил, наречен също Вестоносеца. Зад него Хюсеин видял огромен, издаващ гръмотевичен тътен гърмящ водопад. После различил безкрайна каменна стълба. Човекът изхлипал дълбоко два или три пъти и престанал да диша. Било толкова просто. Смъртта не е друго освен мигът тишина между две вдишвания.

Много бързо тялото на Хюсеин станало студено като статуя от сол, после кожата му – сива като пепел. Накрая душата на човека се измъкнала през прозореца към неизвестното. *Бисмиллях*, помислил си Хюсеин.

И ангелът го напуснал.

Така си отишъл Хюсеин Карадагли, наречен сараचा, любител-астроном, математик и строител на мостове.